

**På sprøytekurs lærer norske bønder at
plantevernmidler er farlig, farlig – og helt trygt.**

Kunsten å sprøyte

< Kunsten å sprøyte

› Marte Rostvåg Ulltveit-Moe

– Jeg jobber i et borettslag i Kristiansand, og der er det mye dritt å sprøyte mot, sier den første som presenterer seg på sprøytekurset under landbrukshelga i Vest-Agder. – Jeg driver med ammeku og sprøyter veldig lite altså, sier sidekvinnen høyt. – Men det er nå greitt å kunne sprøyte litt i beiten da, legger hun til.

De aller fleste norske bønder har tatt sprøytekurs. Nå har Ren Mat også meldt seg på. Uten sprøytekurs og bestått eksamen får du ikke kjøpt «plantevernmidler til profesjonell bruk» i Norge. Flaskene med gift som alle og enhver kan kjøpe på et hagesenter er utvanna, dyre og relativt sett lite giftige. Ikke noe for seriøse bønder, med andre ord.

Ren Mat undercover

Presentasjonsrunden fortsetter rundt bordet: – Vi har blitt så gamle og fått vondt i ryggen av all lukinga, sier den pensjonerte læreren som produserer hageblåbær. – Så nå tenkte vi at vi skulle la oss overtale til å sprøyte litt.

– Egentlig er det min mann som skulle ha vært her, sier hun som driver med juletreproduksjon. – Vi må kunne sprøyte litt, ellers så gror juletrærne bare ned.

Ved siden av henne sitter en melkebonde som tok sprøytekurset for 10 år siden. Autorisasjonsbeviset er utløpt, og han må ta eksamen på nytt.

Nå er det min tur. Jeg presenterer meg som «Marte Moe», og forklarer at jeg «kanskje skal overta gården til min onkel». Kurslederen og de andre kursdeltakerne får altså ikke vite at jeg er journalist. – Sannsynligvis skal jeg fortsette med jordbær, sier jeg, og det nikkes rundt bordet. Helt naturlig at jeg da har bruk for et sprøytekurs.

Økologisk ytterlighet

Kursleder Jan Karstein Henriksen starter med å tegne opp tre bokser. Han skriver «Program» i den venstre boksen.

– Jeg lærte av faren min at vi alltid skulle sprøyte gulrøttene med Bladan tre ganger i juni og tre i august, forklarer han. – Det er sånn vi kaller programsprøyting.

– Det blir dyrt, lyder det fra salen. – Ja, og det kan være undøvendig, legger en av damene til.

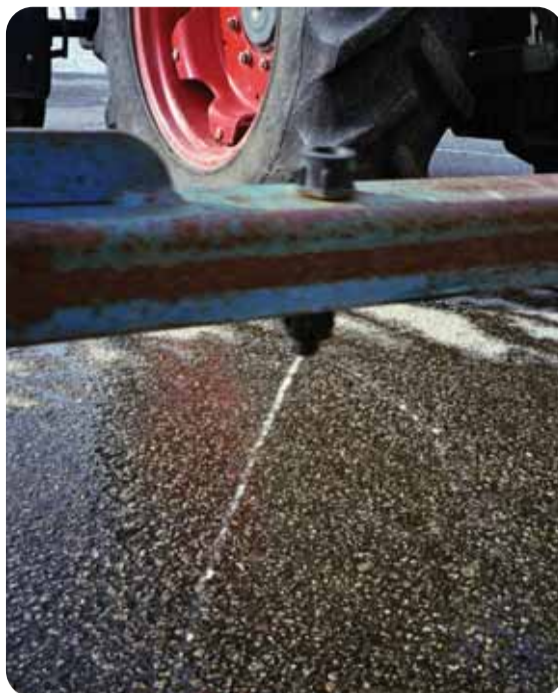
– Åssen blir det med produktkvaliteten? spør Henriksen.

– Dårlig, sier Ammeku-dama

– Kan bli bra, den, protesterer Melkebonden.

– Ja, her er det litt delte meninger, konstaterer Henriksen. – Den andre ytterligheten er det vi kaller økologisk landbruk. Da er alle kjemiske midler forbudt.

Han skriver «Økologisk» i den høyre boksen og

BARE VANN: Til sprøytekurset hører en praksisdag. Heldigvis er det bare vann som sprøytes ut over asfalten ved Lyngdal videregående skole. Foto: Marte Rostvåg Ulltveit-Moe.

forklarer: – Om vi her får et angrep av skadedyr så har vi ikke noe å gjøre. Dere ser at dette er de to ytterlighetene? Heldigvis har vi begynt å nærme oss hverandre. Da jeg begynte i denne jobben for 20 år siden så var vi fryktelige motpoler.

Run-duppen tar alt

Den gyldne middelvei er i følge kurset «integreert plantevern». Mange ulike tiltak skal beskytte mot skadegjørere, og kjemiske midler er egentlig bare siste utvei. For eksempel brukes det nå gule limfeller i gulrotåkerne, slik at det bare sprøytes mot gulrotflua når det faktisk er mange fluer der. Derfor er gjennomsnittlig antall behandlinger mot gulrotflue sunket fra 6 til 1 per sesong, i følge Henriksen.

Så gyver vi løs på fagstoffet. Noen sprøytemidler er *selektive* og tar for eksempel bare høymole, mens Rundup er *ikke-selektiv* og tar alt. I denne forsamlinga uttales Rundup som «run-dupp», og er tydeligvis ikke et fremmedord.

Økologene blir avslørt

Et viktig mål med kurset er at deltakere skal lære å forstå og bruke etiketten til sprøytemiddelet. Hvis det for eksempel står et bie-merke på etiketten er det giftig for bier. – Over blomstrende vegetasjon er det noen midler vi kun har lov å sprøyte mellom klokka 23 og 04 på natta, forklarer Kurslederen.

– Er det noen som er ute og sprøyter midt på natta? spør Ammeku-dama vantro.

– Ja, de økologiske, svarer Melkebonden, og alle ler godt.

Det skumle bakepulveret

Noen av de økologiske metodene er allikevel ikke helt fremmed for kursdeltakerne. – Besteforeldregenerasjonen hadde jo litt peiling på det de dreiv å rota med, kommer det fra Kornbonden. – Ja,

KLAR TALE: Faremerking av sprøytemiddelutsalget til Felleskjøpet på Holstad i Ski kommune.

Foto: Daniel Paidá Larsen

mangfold og vekstskifte er gull verd, bekrefter kurslederen. – Det finnes mange problemer vi ikke kan sprøyte oss bort fra. For eksempel blir det dårligere kornavlinger på de brukene som har drevet bare med korn i 20 år. Det skyldes korncystenematodene, og den beste måten å knekke dem på er å dyrke noe annet enn korn.

Det finnes også plantevernmidler som ikke er farlige. – Matolje, bakepulver og grønnsåpe kan også være plantevernmidler, sier Henriksen. – Jeg har vært med på et forsøk med bakepulver mot meldugg, og det fungerte skikkelig bra. Men vi fikk ikke tak i nok dokumentasjon på at det er helsemessig trygt å bruke, og dermed fikk vi det ikke godkjent for salg.

En modig maur

Hvis man bruker levende sopp, bakterier eller insekter til å kontrollere skadegjørere kalles det «biologisk bekjempelse». I moderne landbruk kan man kjøpe seg snille dyr på boks. – Dette er på full fart opp, sier Henriksen. – I 1995 var det bare 18 ulike organismer godkjent, men nå er det over 80 stykker.

Men biologisk bekjempelse benyttes mest i veksthus, og ingen av kursdeltakerne her er spesielt interessert i det.

Plutselig stikker Inger Slågedal hodet inn av døra. – Hei, jeg er redaktør av tidsskriftet Økologisk Landbruk, og legger fra meg noen blader her i tilfelle noen har lyst på litt alternativ informasjon, sier hun optimistisk. Bladbunken blir liggende urørt bakerst i salen.

Alt var verre før

Både kurslederen og deltakerne har mange historier om hvor ille det var før.

– Da jeg gikk på jordbruksskolen kom elevene på skolen og var gule helt opp til albue, fordi de

FORSKRIFTSMESSIG: Det er viktig å beskytte seg med halvmaske, briller, dress og handsker ved bruk av ryggspøyta. Illustrasjonsbildet er tatt i Ås kommune i Akershus. Foto: Daniel Paidá Larsen.

hadde vært ute og sprøytet heile natta, sier Kornbonden. – Før brukte vi en kilo Gusathion per dekar mot rotsnutebiller i jordbær, forteller Henriksen. – Nå er dette middelet forbudt, og plantevernmiddelbruken i jordbærproduksjon har sunket med 40% siden 1990.

– Er det sant at de sprøyter mye mer i utlandet? spør Melkebonden. – Ja og nei, svarer kursleder. – I Holland og Spania sprøyter de svært mye. Men i Danmark er 35% av de midlene som er lovlige å bruke i Norge blitt forbudt. Danskene er mye strengere enn oss fordi de har hatt så store problemer med sprøytemiddelrester i grunnvannet.

Forbudt og forbudt, fru Blom

Det å forby et middel er uansett ikke så enkelt. Henriksen forklarer den vanlige prosedyren slik:

– La oss si at et middel mister godkjenninga si i oktober i år. Det viste seg kanskje å være skadeligere enn vi trodde. Da er det fortsatt lov å importere middelet ut kalenderåret. Så er det lov å selge middelet ut 2007, og lov å bruke middelet ut 2008. Litt hensyn må man jo ta til folk som driver næring.

Jeg tror ikke mine egne ører. Et middel som er blitt forbudt er lov å bruke på matvekster to år seinere? Jeg slår opp i kursboka og joda, det står det samme der.

En smule sjøforsvar

– Folk sier det er så fælt med denne sprøytinga, sier kurslederen plutselig. – Men da spør jeg alltid om de sprøyter sjøl? Så kommer det fram at de må jo sprøyte litt, hvis ikke blir rosene så stygge. «Men hva skal bonden gjøre da?» pleier jeg å si. «Du burde ihvertfall slutte først!».

«Det er kanskje ikke så mange som spiser rosene sine», tenker jeg. Kanskje folk har grunn til å være kritiske til dem som heller gift på maten? Men jeg klarer å la være å si noe. Er man undercover, så er man undercover.

Farlig, men ufarlig

Kurset svinger fram og tilbake. Vi blir innprentet at sprøyting kan være farlig. Bruk hansker og maske! Hvis du får søl på henda så må du vaske deg med en gang! Husk sikkerhetssoner! Mange sprøyte-

< Kunsten å sprøyte

midler skal bare brukes minst 30 meter unna bekker og dammer, fordi de er farlige for fisken.

Samtidig prøver kurslederen å formidle at sprøyting er en helt vanlig og ufarlig arbeidsoppgave. – Hvis det ikke hadde vært greit, så hadde det jo ikke vært lov, mener han. – Mattilsynet og Vitenskapskomiteén vurderer alle midler, og et middel blir ikke godkjent hvis det kan ha negative miljøeffekter. Kursleder forteller også at han har hjulpet bønder som «trenger det» å søke om lov til å bruke sprøytemidler som i dag er forbudt.

Fem dødsulykker

Et sprøytekurs inneholder også en *praksisdag*. Den foregår noen uker senere på Lyngdal videregående skole. Endre Refsnes fra Arbeidstilsynet starter dagen. – På den tida jeg har jobba i Arbeidstilsynet har vi hatt fem dødsulykker relatert til plantevernmidler bare i vårt distrikt, sier han tørt.

Vi noterer for harde livet om akutt giftighet og kronisk forgiftning, nerveskader, kreft og forplantningsskader. Så later Refsnes som han tar sprøyta på ryggen. Han bøyer seg framover for å knytte skolissene, og søler liksom gift i nakken. Folk begynner å le. Da retter han seg opp og ser morsk ut. – Du skulle bare visst hvor mange telefoner jeg får om plantevernmidler nedover ryggen! Når det skjer må du rett i dusjen. Hvis ikke kan du faktisk dø! Husk at plantevernmidlene inneholder stoffer som gjør at gifta raskt trenger gjennom huden til insektene. De virker på vår hud også!

Sprøyte med vann

Etter lunsj skal vi ut og se på dette tekniske utstyret. – 90% av sprøytemidlene blir spredt med åkersprøyte. Det er trygt og godt å bruke den, sier lærer Per Torbjørn Vågsland. Åkersprøyter skal testes hvert femte år, og Vågsland må innrømme at ingen av skolens tre sprøyter er heilt i orden. – Men denne her er *nesten* i orden, sier han beroligende.

Oj, den lekker

Vi får se hvordan man tester at sprøytinga er jevn, og hvordan man tester pumper og annet utstyr. Helt til slutt får vi kikke på ryggsprøyter. En tredje lærer peker og forklarer, før han sprøyter vann ut over verkstedsgulvet med stor entusiasme. – Oj, denne var lekk, utbryter han så. – Ja, det er typisk.

Kurset er over, bare eksamen gjenstår. «Med plantevern menes sprøyting» er første påstand på eksamensarket. Jeg krysser av for «Feil» og håper at alle de andre kursdeltakerne gjør det samme.

Tre uker senere får jeg brev i posten om at eksamen er bestått. Men landbrukskontoret i min kommune vil ikke utstede et sprøytesertifikat før jeg kan dokumentere et yrkesmessig behov. Så «Marte Moe» kan faktisk ikke kjøpe gift før hun har skaffet seg en gård, eller en arbeidsgiver som vil bekrefte at hun har behov for å sprøyte.

Hvem kan kjøpe sprøytemidler?

Siden 1995 har alle som kjøper eller bruker plantevernmidler til profesjonell bruk måttet ha gyldig autorisasjonsbevis. Autorisasjonsbevis kan gis etter gjennomført sprøytekurs og bestått eksamen. Autorisasjon gis bare til yrkesdyrkere i landbruket, ansatte som bruker plantevernmidler i arbeidet (f.eks i parkanlegg eller på landbruksskoler) og forhandlere av plantevernmidler. Autorisasjonsbeviset er gyldig i 10 år.

uten autorisasjonsbevis. Disse midlene har både lavere doser og høyere priser enn midlene som yrkesdyrkerne får lov til å kjøpe.

37.000 mennesker har gyldig autorisasjonsbevis per 1. oktober i år, og lovlig mulighet til å kjøpe og bruke sprøytemidler.

Kilder:

– Handtering og bruk av plantevernmidler. Grunnbok utgitt av Mattilsynet og Planteforsk Plantevernet 2004.
– Mattilsynet i Ås

Nyttedyr og preparater merket med «Tillatt brukt i småhager» kan kjøpes

Om falsk identitet

Ren Mat jobber etter Vær Varsom-plakaten for god presseskikk.

Vær Varsom-plakaten pkt 3.10 sier følgende om falsk identitet:

Falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

For at Ren Mat skal kunne vise et autentisk bilde av bønders holdninger til og kunnskaper om bruk av gift i matproduksjon, fant vi det nød-

vendig å bruke skjult identitet i denne reportasjen. Sprøytekurset legger grunnlaget for all lovlig bruk av sprøytemidler, og er derfor av stor samfunnsmessig betydning. Hadde Ren Mat meldt seg på kurset som journalist er det fare for at kurset ville fått et kunstig stort fokus på økologisk landbruk og økologiske metoder.

Kursleder Jan Karstein Henriksen fikk anledning til å lese igjennom reportasjen før den ble satt på trykk, men valgte å ikke gi tilbakemelding på reportasjen.

Bruk av sprøytemidler

– Er det noen som går rundt å sjekker? Eller kan en bare sprøyte det en har lyst? spurte Melkebonden som deltok på dette sprøytekurset. – Nei, alle må føre sprøytejournal og skrive inn hvor

mye en har sprøyta på hvilke kulturer, svarte kursleder Henriksen. – Jeg føler ikke at det er noe problem, fordi sprøyting koster penger og ingen produsenter ønsker å hive penger ut av vinduet.

«Gift» eller «plantevern»?

«Behandling» av plantene med «plantevernmidler» høres bedre ut enn å «sprøyte» dem med «gift». Ren Mat mener at «plantevernmiddel» er et tilslørende ord, derfor unngår vi å bruke det. I denne reportasjen brukes ordet kun i sitater. «Gift» er etter vår mening

et saklig og dekkende ord for kjemiske stoffer som brukes for å at livet av planter og dyr – selv om det dreier seg om ugrasplanter og skadedyr. Ordet «sprøytemiddel» brukes både av tilhengere og motstandere.

TAKK TIL Jan Karstein Henriksen for et lærerikt sprøytekurs. Takk til Felleskjøpet på Holstad i Ski for utlån av verneutstyr. Takk til Gunder Skiaker for at vi fikk fotografere på den økologiske gården Aschjem (vi sprøyta ikke!). Takk til Henning A. Hellebust, Marit Grinaker Wright og Tarjei Leer-Salvesen for tilbakemeldinger på teksten, og takk til Åse Rostvåg og Eiliv Ulltveit-Moe for barnevakter.